

Polková, Taťána

Slovesná prefixace v Rukopise královédvorském

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1999, vol. 48, iss. A47, pp. [143]-155

ISBN 80-210-2098-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101538>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

TAŤANA POLKOVÁ

SLOVESNÁ PREFIXACE V RUKOPISE KRÁLOVĚDVORSKÉM

Ve sporu o pravost tzv. Rukopisu královédvorského nevyčerpala filologie do dnešního dne ještě všechny své argumenty; stranou totiž bylo téměř úplně ponecháno hledisko slovtvorné.

Nepočítáme-li ovšem dílčí slovtvorné postřehy zaměřené na oblast kompozit (apelativních i propriálních) — např. A. VAŠEK (1879) a J. POLÍVKA (*O osobních jménech v RK a v RZ*. Athenaeum, červenec 1886, s. 426–9; *Ještě slovo o osobních jménech v RK a RZ*. Athenaeum, listopad 1896, s. 71–74) —, případně na jinou dílčí problematiku — tak např. na straně obránců J. ENDERS (1992; dále v rámci své rozsáhlé práce *Jazykovědný rozbor Rukopisu Královédvorského, Zelenohorského a dalších staročeských textů s nimi spojovaných*. Praha, Neklan 1993). Studie M. KOMÁRKA (1969) přinesla vedle kritické rekapitulace dosavadních jazykovědných výhrad vůči RKZ některé závažné námitky povahy slovtvorné, např. z oblasti slovesného kmenosloví. Přesto však soustavná analýza tvoření slov v RK dosud provedena nebyla.

Je to vcelku pochopitelné, uvážíme-li, že česká jazykověda dlouho postrádala dva nutné předpoklady takového počínu: jednak teorii odvozování slov a metodologii popisu slovtvorného plánu jazyka z hlediska synchronního — té se nám dostalo prací M. DOKULLA (1962), jednak výsledky diachronní slovtvorby a lexikologie — ty přinesly práce I. NĚMCE (1968, 1980), D. ŠLOSARA (1981, 1986), Z. RUSNOVÉ (*Tvoření staročeských adverbii*. 1984), V. ŠMLAUERA (*Ostřední Čech ve světle místních jmen*. 1960), J. SVOBODY (*Staročeská osobní jména a naše příjmení*. 1964), J. PLESKALOVÉ (*Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. 1998) a dalších.

Slovtvorné hledisko má k otázce pravosti RK rozhodně co říci. S jeho uplatněním nejsme při posuzování pravosti/nepravosti určité „podezřelí“ lexikální jednotky tolik vázáni na pouhou doloženost/nedoloženost slova, jako byl například ještě J. Gebauer. V historické lexikologii a slovtvorbě, které rekonstruuji lexikální jednotky neúplně doloženého lexikálního systému, je totiž s faktem nedostačující doloženosti nutno počítat velmi často (srov. I. NĚMEC 1980, s. 152); tím spíše je zjištění paradigmatických slovtvorných vztahů užitečné v případě textu sporného původu: zjištění příslušnosti určité odjinud nedoložené lexikální jednotky k slovtvornému typu tuto jednotku zařazuje do dílčího pod-systému, jehož jiné jednotky mohou být lépe doloženy (čímž je obhájena mož-

nost existence dané lexikální jednotky), nebo naopak nejsou z daného historického období doloženy vůbec (z čehož lze usuzovat, že celý slovtvorný typ je patrně záležitostí jiného (pozdějšího) období vývoje jazyka, — a to je jistě mnohem pádnější argument, než jakým by bylo pouhé konstatování, že určitá lexikální jednotka má nedostatek dokladů).

Vzhledem k tomu, že slovtvorný typ je „systém lexikálních jednotek založený na jejich klasifikačních rysech sémantických i formálních“ (I. NĚMEC 1980, s. 156; srov. též M. DOKULIL 1962, s. 17), může sloužit uvedené kritérium, případně v kombinaci s jinými kritérii (např. kritériem komponentové shody zkoumané jednotky s lépe doloženými jednotkami struktury synonym, antonym, slovní čeledi), k rekonstrukci nedostatečně doloženého lexikálního významu i nedostatečně doložené lexikální formy.

V tomto příspěvku přinášíme závěry našeho rozboru slovesné prefixace v RK s úmyslem potvrdit nebo vyloučit na jejich základě stč. původ textu, popřípadě ho přiřadit jiné době.

Východiskem jsou pro nás výsledky diachronního pozorování slovesné prefixace, k nimž dospěl — metodou řady dílčích synchronních průřezů, analyzujících texty různých vývojových období češtiny (reprezentovaných žaltářovými překlady ŽaltWittb, BiblBen, BiblKral, BiblVácl, nč. překlad V. Šrámka) — D. ŠLOSAR (1981). Na pozadí rekonstrukce postupné významové diferenciaci jednotlivých prefixů srovnáváme stav v RK se stavem zjištěným pro starou češtinu, případně pro pozdější stadia vývoje jazyka.

Cíl této práce si vynutil zacházet s periodizací vývoje češtiny členitější než rozlišení na češtinu starou, střední (od r. 1500) a novou (od počátku národního obrození). Ukázalo se užitečným v rámci staré češtiny vydělit fázi pozdně staročeskou (15. století). V rámci češtiny střední lze vymezit tři fáze vývoje: humanistickou češtinu 16. století, barokní češtinu 17. století a češtinu 18. století, prozrazující v mnohých rysech směřování k nové češtině, resp. k její první fázi, totiž češtině raného období národního obrození.

Sledování prefixů s prostorově modifikujícími funkcemi pochopitelně nemohlo být — vzhledem ke stabilitě těchto původních významů — příliš plodné.

Za zmínku však přece jen stojí od stč. úzu odchylná rekce některých sloves s předponami *do-*, *ob-lo-*, *ot-*, *po-* a *pod-*. K VAŠKOVĚ (1879, s. 37) a GEBAUEROVĚ (1896, s. 15, 73, 75) výtce akuzativní rekce sloves *doдати*, *otstúpiti* a *pohýbati* připojujeme ještě další:

U slovesa *doдрати сѣ* (k čemu) „moci se dostat“ poněkud vadí dativní předložková rekce. Velmi ochotně bychom ji připustili u neprefigovaného *dráti сѣ*, u něhož předmět v dativu koresponduje s významovým komponentem „přibližování v prostoru“; ovšem u *doдрати сѣ*, prefigovaného prefixem *do-* funkci prostorově modifikující, blízké významu homonymní předložky, bychom předpokládali ve stč. textu rekci genitivní (*doдрати сѣ* čeho, příp. do čeho).

Pro ilustraci pozorujme, jak se mění rekce u pohybových sloves *пáсти* a *допáсти*: *пáсти* má v StčSl doklady spojení s akuzativní předložkou *na* (*padſſy Bersabee svú tváři na zemi, poděškova králi BiblOl; každý pada na zemi na svú kolenu proti němu ke cti CestMandA*) nebo s dativní

předložkou *k* (*inhead pade hlavú k zemi*); *dopásti* však má podle dokladů v GbMl IV předmět v genitivu (*než sú dopadli rokle pervenerunt ad pavementum* ProrDan 6, 24; *země dopásti* PulKR).

Podobně nám může posloužit dvojice pohybových sloves *bráti se* a *dobráti se*. Zatímco neprefigované *bráti se* se vyskytuje vedle spojení s genitivní cílovou předložkou *do* (*braffe se do Egypta* ModLleg) také s cílovou předložkou dativní *k* (*chtě se k nepřátelóm braty* AlxV; *k branám se berucze* AlxH; *bera se k Iherusalemiu* LegJid) a s dalšími předložkami (*proti*, *vz*, *skrzě*, *v*, *ot...*), prefixem *do-* prefigované *dobráti se* má v GbSl doloženo pouze spojení s genitivem (*čestujě nepřesta, jeliže zzie dobra města* LegJid; *chtě fye rád dobraty brzyeha* AlxV).

Tutéž námitku lze vznést vůči *dokročiti* (na co) a *dobieci* (na co).

— s připomínkou, že v jiných stč. textech se nevyskytuje **dobieci* s atematickým infinitivním kmenem a vždy je doloženo jen jako *n*-kmen *doběhnúti* (ovšem s genitivní rekcí).

Také formaci *očekávati* lze vytknout akuzativní rekcí; bez výjimky všechny doklady v StčSl mají předmět genitivní, JgSl uvádí teprve z BiblKral dva doklady, kde má sloveso — patrně pod vlivem *čekati* — předmět akuzativní s předložkou *na* (*očekávati* na koho).

U slovesa *podskočiti* (869–70 *nenie iúz iunose w horach podfkcóci nan zdie lftiuo lutí wrah*), prefigovaného předponou *pod-*, jež označuje „směřování pod objekt“, zaráží akuzativní rekcí s předložkou *na*, jež „[u sloves pohybu směřujícího n. dospívajícího k cíli] vyjadřuje jako cíl děje povrch n. horní část něčeho n. někoho“ (StčSl *na* — *objěti se*, s. 1); patrně jde tedy o umělý výtvar, nerespektující antonymii sémantiky prostorových vztahů vyjadřovaných prefixem *pod-* a předložkou *na*.

V StčSl se toto sloveso v původním prostorovém významu „skočit pod co“ pojí s předložkou *pod*, ve významu „zaskočit“, tj. „rychlým přiblížením zastihnout, zvl. nenadále překvapit [protivníka]“ pak s bezpředložkovým akuzativem.

Další námitku vznášíme na adresu sloves *sraziti* (203, 294, 423) „srazit se“ a *srážati* (402) „srážet se“, která — ačkoli vyjadřují vzájemnost děje mezi dvěma (více) presupponovanými agenty — proti našemu očekávání postrádají reflexivum *se*. Ve spojení s prefixem *s-* u sloves s významem „směřování dohromady; kontakt“ (a sekundárně dokonce i u neprefigovaných sloves označujících kontakt — např. *bratřit se*, *radit se* apod.) plní reflexivum *se* funkci slovtvorného spoluformantu (D. ŠLOSAR 1981, s. 143), jenž umožňuje významové odlišení od sloves s prostorovým významem „směřování děje shora dolů“ (*sъniti* — *sъniti se*). Sloveso *sraziti* „srazit se“ je bezpochyby cizí češtině staré stejně jako nové. Jeho vznik si podle našeho soudu můžeme vysvětlit snahou o archaizaci jazyka, jež spočívala v přizpůsobení formace mylnému modelu staročeského (např. z Hrad známého) intranzitivního *hrnúti* „hrnout se“ (v RK v ř. 396).

Snad nejvýmluvněji v rámci útvarů s lexikálně modifikující funkcí prefixu vypovídá proti staročeskému původu RK sloveso *uondati* „unavit, vyčerpat“.

Předmětem výtky se nestává samotný slovesný základ *-(o)ndati* (pro zástupná slovesa tohoto typu přináší J. ZUBATÝ (1920) doklady už z 15. století — *nandati*, *přendati*, *prondati*, *vondati*, *zandati*); pro starší dobu jsme dokonce ochotni připustit i formaci s prefixem *u-*. Jak správně od-

halil M. KOMÁREK (1969, s. 267), „svědectví proti RK plyne z [...] významu“. V uvedených dokladech mají prefixy starý lexikálně modifikující prostorový význam, blízký významu původní předložky; očekávali bychom tedy totéž i u formace *uondati*. Oprávněnost našeho očekávání potvrzují doklady slovesa *u(o)ndati* z přednovočeské doby — s prefixem jedině ve funkci separativní.

Sloveso je z neautentičnosti usvědčeno svým významem „zničení, přemožení objektu dějem“, jenž v této vyhraněné podobě je záležitostí teprve jazyka nového.

Ve 14. století ještě prefix tento význam neměl — jak potvrzuje TRÁVNÍČKŮV (1923, s. 197) doklad z Pas [Nikodemovi] *vše sbožie pobrali [židé] a velmi jej ubili*; první doklady, v nichž už lze u prefixu rozeznat význam „zničení dějem“, přináší F. TRÁVNÍČEK (1923, s. 195–7) sice už z počátku 15. století (*vrány jej vkrkagy, leč mlčí, leč mluví ŠtítBes; uetepati v CestMil; uščipati v ŠtítŠach*), na druhé straně však např. *uhoniti* má v 15. století (OtcB, Baw, PulkR) stále ještě pouze význam rezultativní („dohoniti“). Zároveň z dalšího F. TRÁVNÍČEKEM (ib.) představeného materiálu vysvítá, že význam „zničit, usmrtit“ bývá v textech 14., ale i 15. století explicitně vyjadřován lexikálními prostředky (*na smrt jeho ubili Pas; kněz do smrti upalyl PasKlem; až do smrti bti a vmrskati BawEzop; že jsou jej do smrti vsftipawali ChelčP*).

Jednotlivé útvary s významem „zničení objektu dějem“, objevující se od pozdní stč. doby, tj. od 15. století, představují slovotvorný typ krystalizující pozvolna na pozadí faktitivních rezultativních útvarů (typu *ubít, umořit*), jejichž slovesný základ obsahoval ve své sémantické struktuře rys „oslabování, ničení“ (takže dovedení děje do konce u nich přirozeně znamenalo také „zničení, vyčerpání dějem“). Slovesné základy právě uvedených stč. formací mají společný sémantický rys „ničení, oslabování“, je možné vysvětlit je na pozadí rezultativ.

Naproti tomu v sémantické struktuře slovesného základu *-ondati* významový rys „ničení“ obsažen není.

Samozřejmě jsme si vědomi toho, že vývoj prefixálních významů se děje šířením prefixů, spojovaných zprvu jen se slovesnými základy jisté omezené sémantické skupiny, k slovesným základům synonymním, antonymním a hyperonymním (srov. D. ŠLOSAR 1981, s. 123, 137), avšak na druhé straně je nutné si uvědomit také to, že naznačený vývoj od formací, v nichž bylo lze prefix chápat jako separativní či rezultativní, k těm, v nichž měl už evidentně význam „zničení dějem“, byl pozvolný a že v pozdní stč. a střední době šlo stále ještě o slovotvorný typ in statu nascendi.

Pokusíme se nyní objektivizovat VAŠKOVO (1879, s. 40) a GEBAUEROVO (1896, s. 85) tušení, že jde o výraz „moderní“, a k ZUBATÉHO (1920) stylistickému argumentu, že slovesa (*-ondati*) představují „způsob vyjadřování z nejjednoduššího života lidského“ a že v nejstarším jazyce, známém převážně z vážného písemnictví, „pro »tentočkování« nebylo místa“ (ib.), připojíme ještě další — podle našeho soudu pádnější — argument proti slovesu *uondati*.

Uondati v RK vypovídá o již naprosto vyhraněném předponovém významu „přemožení objektu dějem“: právě „zástupný“ zájmenný charakter slovesného základu činí jednoznačně zřejmým fakt, že v tomto útvaru nejde o lexikální modifikaci významu slovesa prefixem, nýbrž o situaci, kdy nositelem významu („zničení, přemožení dějem“) se stal prefix sám — zatímco přítomnost slovesného základu je nutná jen k signalizaci kategoriálního komponentu „dějovosti“. Takový útvar nepřislouší slovotvornému typu teprve se rodícímu, nýbrž typu ve značně pokročilém stadiu vývoje; mohl nepochybně vzniknout jen na pozadí už konstituované skupiny sloves se zřetelným významem „zničení dějem“.

Konstatuje-li D. ŠLOSAR (1981, s. 138) vykrytalizování tohoto předponového významu až pro jazyk nč. překladu žaltáře, vyplývá z toho, že formace *uon-dati* je s největší pravděpodobností mladší než BiblVácl, tj. může pocházet nejdříve ze samého konce 17. nebo dokonce až z 18. století (či z doby ještě o něco pozdější).

V porovnání s významy prostorovými jeví v historické době známky vývoje mnohem dynamičtějšího prefixy modifikující způsob slovesného děje, zejména prefixy měrové a fázové.

Pozornosti si zasluhuje GEBAUEREM (1896, s. 85) napadaná formace *nastřě-liti* „postřelit“, v níž prefix *na-* vyjadřuje specifický měrový význam „částečný zásah jednotky dějem“, přecházející ve fázový význam „načeti děje“.

Musíme spravedlivě přiznat, že tento význam, zřetelný především ve spojení se slovesy dokonavými (nebo okamžitými), je už pozdně staročeský — jak zjistili shodně J. VINTR (1970) i D. ŠLOSAR (1981, s. 112).

Z autentických stč. textů lze uvést např. *nahnúti*, *nachýliti se*, *najiesti* „ožrat; hryzáním narušit“ (BiblCard, BiblOl, BiblPad, VýklKruml), *nakaziti*, *nakloniti*, *nakřiviti*, *nakúsiti* (CestMandA, LékMuz), *nakúsnúti* (RokPostB), *nalomiti* (ŠtěpMuz, LékKříšť), *nařžati* (ComestC, CestMil) „nařžnout“, *nasieci* „naseknout“, *natieti* (LékMuz, LékSalM).

V rámci měrových formací s prefixem *po-* zasluhují komentář sekundární imperfektiva *poletovati*, *poskakovati* a *pokrakovati*, u nichž lze pozorovat přechod významu „malé míry děje“ ve fázový význam „přerušování děje“. Ten je zvláště patrný v slovese *pokrakovati*, které bylo podle našeho názoru vytvořeno již slovotvorným postupem prefixálně-sufixálním (*po* + *-ova-*) z fundujícího *krákati*, nikoli *ova-*kmenovou sufixací imperfektiva s prefixem *po-* v intenzitním významu „malá míry děje“, jako tomu bylo u sek. imperfektiv *poskakovati* (k perfektivnímu *poskočiti*) a *poletovati* (k perfektivnímu *polécu polétati* — doklad např. v ŽaltWittb).

Perfektivní **pokrákati* dokládá JgSl pouze jediným dokladem z doby obrozenské, a to ve spojení se spoluformantem *sobě* (*dnés sobě pokrákaji*). Strukturální (slovotvorný) význam „velké míry děje“ je tu provázen ještě významem „uspokojení z děje“, o němž se lze domnívat, že — jsa bez starších dokladů — „vykrytalizoval nebo pronikl do spisovného jazyka z útvarů substandardních až v novější době“ (D. ŠLOSAR 1981, s. 112).

Třebaže výraznější krytalizaci sekundárních imperfektiv s prefixem *po-* ve významu „přerušování děje“ odráží až novočeský materiál (D. ŠLOSAR 1981, s. 78), jsou zárodky typu už pozdně staročeské — srov. např. *povývati* v BawEzop „opakovaně, přerušovaně výt; zavýjet“ (odvozené od \emptyset -kmenového *výti*, takže se při imperfektivizaci pochopitelně uplatnil sufix *-va-*). Nelze tudíž ani přes nedostatečnou (pozdní) doloženost formace *pokrakovati* (StčSl ji nezaznamenává, v JgSl pochází nejstarší doklad ze 17. století — Rosa) vyloučit možnost její existence v pozdní staré češtině.

O předponovém významu „přerušování děje“ nebo „opakovaný začátek děje“ je možné v RK uvažovat u prefixu *pro-* v sek. imperfektivech *promodrovati se*

„začínat se jevit modře, začínat se vyznačovat modrou barvou“ a *projasňovati* „začínat být jasný, začínat jasnět“ (155–158 *ai wřia praha mlcie v ĩutrsnĳem spanĳe wltaua řie kursĳe w ranĳeĳ parsĳe za prahu řie promodruĳu wrrřĳi za wrchĳi wzchod ředĳi proĳafnĳuĳe*) — přirozeně ani významový rys „pronikání prostorem“ nelze u sloves optického vnĳmání ĳplně vyloučit.

K významu „přerušovaného průběhu děje či jeho opĳetovaného začátku“ dospĳl (v porovnání se stsl. ekvivalentem) český prefix *pro-* pomĳrnĳe pozdĳe: první doklady pocházejĳ z 15. stoletĳ (*proskakujĳc* BiblLit — v StĳSl pod heslem *poskakovati*; BiblBen *prozpĳevovati*), dalřĳĳ našel D. řLOSAR (1981, s. 119) v textu z doby stĳednĳ (BiblKral *prokrĳikovati*, *protulovati se*), kdy vrcholĳ a konĳĳ produktivita typu. Vzhledem k tomu, ře slovtvornĳ typ je prokázán uř pro 15. stoletĳ (byĳ asi jen v zárodku), není mořné pouřit hapax legomenon RK *promodrovati se* jako dĳkaz pozdnĳho vzniku textu.

Ani formace *projasňovati* by nebyla dĳkazem neautentiĳnosti RK — nebĳt ovšem neopomenutelnĳ sĳmantickĳ nesrovnalosti, spoĳívajĳĳ v intransitivnosti (subjektivnosti) slovesa v RK.

*Ova-*kmen (*-jasňovati*) je imperfektivnĳm protĳĳřskem deadjektivnĳho *i-*kmenĳ (*-jasnĳiti*), jenř je primárnĳ tranzitivnĳ (faktitivnĳ), přĳemř mĳře byĳ intransitivizován pomocĳ formantu *se*; protoře opozice deadjektivnĳch *i-*kmenĳ a *ova-*kmenĳ je povahy gramatickĳ (vidovĳ), neliřĳ se ĳleny tĳchto dvojic lexikálnĳmi významy (např. tranzitivnost — intransitivnost). Āekali bychom tedy, ře *ova-*kmenovĳ imperfektivum buď bude tranzitivnĳ, nebo bude intransitivizováno formantem *se*.

Intransitivnost nereflexivnĳho *projasňovati* v RK neobřájĳme ani tĳm, ře jako fundujĳĳ ĳtvar oznaĳĳme intransitivnĳ ĳ-kmen *projasnĳĳti*: ĳ-kmeny totiř nevstupovaly do vidovĳch (ani lexikálnĳch) opozic s *ova-*kmeny; nedokonavĳ protĳĳřsky se u nich vytvřřely pĳedevřĳim vidovou deprefixací, pĳĳpadnĳe sufixací formantem *-va-*.

Sufixem *-va-* se ovšem imperfektivizovaly takĳ *i-*kmeny. Při znaĳnĳe homonymii prĳzĳentnĳch koncovek deadjektiv ĳ-kmenovĳch a *i-*kmenovĳch, jeř byla zpĳsobena hláskovou zmĳnou *ie > ĳ* (v RK nalĳzáme i tendence opaĳnĳ, projevuĳĳĳ se v grafice psanĳm *ĳe m. ĳ* — srov. *praha mlcie*; *wltaua řie kursĳe* apod.), a při spoleĳnĳm prostředku imperfektivizace ĳ-kmenĳ a *i-*kmenĳ *va-*ovĳm sufixem mohl autor (nikoli Staroĳech řĳijĳĳ ve 14. stoletĳ, v jehoř jazykovĳm povĳdomĳ by musely byĳ oba typy odliřeny) snadno vytvořĳt intransitivnĳ *ova-*kmenovou formaci, mylnĳ pĳedpokládaje pro oba typy konkurenĳnĳ prostředek imperfektivizace v typu s formantem *-ova-*.

Nejpřĳnosnĳřĳm z hlediska ĳĳle tĳto práce se ukázalo pozorování ĳtvarĳ s prefixem *vz-*. Āstup futurálnĳch, ingresivnĳch a ĳistĳe perfektivizaĳnĳch ĳtvarĳ s tĳmto prefixem, jenř byl zaznamenán v ĳĳstĳe řázi jazykovĳho vĳvoje, je pro nás totiř vĳznamnĳm ukazatelem ĳasovĳho zařazenĳ RK.

Náhlou regresĳi prefixu *vz-*, k nĳř dořlo uř pĳed koncem 14. stoletĳ, pĳřisuzuje D. řLOSAR (1981, s. 103) pĳřsvĳdĳivĳ kolizi dvou protĳchĳdnĳch funkcĳ pĳedpony: funkce ingresivnĳ (která po gramatikalizaci kategorie slovesnĳho vidu perfektivizuje) a neperfektivizujĳĳ funkce futurálnĳ (která se vyvinula — v dobách pĳed uřstálenĳm kategorie slovesnĳho vidu — u prĳzĳentnĳch tvarĳ s ingresivnĳm prefixem). V dĳsledku tĳto kolize zanikla jednou provřdy schopnost prefixu vyjadřovat nedokonavĳ futurum a po pĳechodnou dobu se prefix *vz-* neuplatňoval ani ve významu ingresivnĳm (a ani ĳistĳe perfektivizujĳĳm — srov. D. řLOSAR 1974/5). Tentĳř autor (1981, s. 103) kon-

statoval počínaje pozdní staročeskou dobou (reprezentovanou BiblBen) početní úbytek útvarů s tímto prefixem, přičemž dominující postavení získaly prostorové funkce (ve spojení se slovesy pohybu, jejichž význam přirozeně mohl být modifikován prostorově, byl prefix vždycky vnímán jako prostorový, nikdy u nich neměl funkci futurální), kdežto formace s prefixem *vz-* ve funkci ingresivní zjištěny nebyly; roli nejvýznamnějšího ingresivního prefixu převzal prefix *za-* (srov. ib., s. 115), posílený ústupem *vz-* o řadu příležitostí (jsou jím reпреfigovány i některé starší útvary s předponou *vz-*). Znovu se ingresivní útvary s prefixem *vz-*, v míře poněkud menší než v stč., objevují teprve v nč. (reprezentované nč. překladem žaltáře).

V RK se formace s touto předponou vyskytují v relativně hojném počtu (jde o třetí nejčetnější prefix v textu, uplatnil se v 31 formacích). Vedle sloves, v nichž je patrný jeho prostorový význam, se uplatnil také ve funkci ingresivní nebo čistě perfektivizační (mezi oběma významy nelze vést ostrou dělicí čáru).

Nepochybně počínavý význam má ve formaci *vzmodliti se* — jak vyplývá z kontextu (298–300 *vzmodlichu sie bohu zaloštúo bí ie spafal sích tatar zloštúúich vřtan o hospodíne w hnieúie fuoiem*) — a také v (staročeskými texty — Dal a AlxV — dobře doloženém) *vzdieti*; ingresivní nebo jen čistě perfektivizující roli má u sloves *vzezvučati/vzezvučěti*, *vzevznieti* (580–1, 623, 743), *vziřřiti se*, *vzpieti* „zapět, zazpívat“, *vzradovati se*, *vzřřiesti se*, *vzúpiti*, *vzvolati*. Čistě perfektivizační roli má ve *vzbúřřiti*, *vzdúiti*, *vzmnožiti*, *vzmužiti*, *vzřřeci*.

Přítomnost útvarů typu *vzmodliti se*, *vzradovati se*, *vzřřiesti se* přiřazuje text dvěma možným časovým intervalům: rané stč. době — do okamžiku, než v důsledku dobudování a gramatikalizace kategorie slovesného vidu v stč. došlo ke kolizi perfektivizující (vyplývající v této situaci z ingresivnosti) a neperfektivizující (futurální) funkce téhož prefixu —, nebo až době nové (neboť ještě v žaltáři BiblVácl takové útvary nebyly zaznamenány), kdy se prefix *vz-* znovu, byť omezeněji než v stč., uplatňuje ve funkci ingresivní nebo čistě perfektivizační (zřejmě proto, že už neexistuje povědomí uživatelů jazyka o dávné schopnosti vyjadřovat nedokonavé futurum, nehrozí tedy kolize dvou protichůdných gramatických (vidových) významů).

Přikláníme se k tomuto druhému (pozdnímu) datování, jsouce proti případným „obraným“ námitkám, že jazyková změna není změnou v jízdním řádu, a že tedy — přes konstatování regrese prefixu *vz-* ještě před koncem 14. století — mohly některé formace jistě přežívat např. ještě v 15. či 16. století, vybaveni pádným argumentem; tím se nám stala těsná souvislost mezi změnou slovo-tvornou (ústup *vz-*) a změnou v gramatickém systému jazyka (dobudování (gramatikalizace) kategorie slovesného vidu).

Ozřejmíme-li, že v jazyce (langue), jehož realizací je RK, je kategorie slovesného vidu gramatikalizována, nemůže být pochyb o tom, že RK není text staročeský. Indikátorů gramatikalizované kategorie vidu v jazyce RK nacházíme v textu několik:

1. V oblasti slovesné sufixace jsou to iterativní útvary na *-vati*; průkazné jsou v tomto směru zejména *va-*kmenové protějšky neprefigovaných imperfektivních *a-*kmenů, *i-*kmenů a *ě-*kmenů, jež samy již obsahují jisté rysy iterativnosti, — *létávati*, *chodívati*, *nosívati*, *cházievati*.

Jelich vznik dává J. ZUBATÝ (1915) věrohodně do souvislosti se zánikem starého systému jednoduchých minulých časů (imperfekta) a s dobudováním vidového systému (jde o projev směřo-

vání systému k tomu, aby prefigované sloveso — *va*-ové formace měly podle Zubatého časovou prioritu u prefigovaných dokonavých *a*-kmenů — mohlo vyjadřovat vid nedokonavý nejen v imperfektu, nýbrž v celém paradigmatu).

Hovořit o úpadku jednoduchých minulých časů v jazyce RK vzhledem k jejich výsadnímu postavení v rámci minulých časů, jež je „pevnější než v nejstarších pravých památkách 14. st.“ (M. KOMÁREK 1969, s. 239), nemůžeme; na druhé straně si však v době jejich rozkvětu těžko dokážeme vysvětlit v RK zjištěné odchylky v jejich tvoření (např. mechanické tvoření imperfekta z infinitivního kmene nebo z *l*-ového participia — srov. GEBAUEREM (1896, s. 16–17) vytýkané *dáše* m. *dadieše*, *stáše se* m. *stanieše se*, *hrnúše* m. *hrmieše*). Je jasné, že mj. i toto „zkřivení“ jednoduchých minulých časů s novými prvky z oblasti slovesného vidu (např. *va*-kmeny) viní RK z podvrženosti (podrobněji u M. KOMÁRKA, ib., s. 239–244).

2. O pokročilém stupni gramatikalizace slovesného vidu svědčí i útvary typu *-vázěti*, *-cházěti*,

kterými byly v historické době nahrazeny nevyhovující (vidovou nejednoznačností) odvozeniny typu *-choditi*, *-voditi*, jež mohly být chápány jednak jako perfektivní prefigované protějšky k neprefigovaným imperfektivům (*přivoditi* — *voditi*), jednak jako imperfektivní protějšky k dokonavým slovesům prefigovaným (*přivěsti* — *přivoditi* „přivádět“).

3. Dále o pokročilosti tohoto procesu mohou vypovídat i čistě vidové předpony.

Naši pozornost upoutaly formace s prefixem *za*-. Vedle rezultatív nebo čístejších perfektív vzniklých spojením se slovesy impediendi (*zadržěti*, *zajieti*, *zapierati se*, *zapřietiti* a snad i *zamútiti se*, *zatemnití se*) a necandi (*zabiti*), v nichž prefix není beze zbytku lexikálně vyprázdněn (je možné stále ještě postřehnout souvislost se starými prostorovými významy „směřování mimo oblast viditelnosti, směřování za objekt“), a vedle formací, v nichž může mít prefix ještě funkci ingresivní nebo z ingresivní funkce se vyvinuvší význam prostě perfektivizační (*zastyděti se*, snad i *zajiskřiti*, *zapovídati*, *zaplakati*), najdeme v RK také perfektivní protějšky deinterjekčních sloves akustické manifestace — *zahučěti*, *zakukati*, *zakraťoti*, *zarachotati*; k nim přiřazujeme také sloveso *zasténati*, jehož základ hodnotí etymologie jako onomatopoický (o základu *stén*- m. *ston*- u M. KOMÁRKA, 1969, s. 224).

Zárodky krystalizace perfektív k slovesům optické a zvukové manifestace zjistil D. ŠLOSAR (1981, s. 126) už v pozdní staré češtině. Časovou prioritu podle našeho mínění měly útvary odvozené od objektových sloves, v nichž byl význam prefixu vesměs ještě vyvoditelný z konkrétního významu prostorového (*zakaliti se*, *zatemnití*, *zamútiti*; *zavolati* BiblBen; *zavolati* NovákHus), případně ingresivního (*zatřásti se* BiblKral), — ačkoliv sekundární imperfektivum nemuselo již ve všech případech existovat. Teprve další vývoj dal prefixu *za*- proniknout k neobjektovým slovesům společných sémantických rysů („zvukový či optický projev“), nč. verze žaltáře už obsahuje dvacet formací typu *zahučēt*.

V takových útvarech bychom však už marně hledali souvislost s prostorovými významy; prefix *za*- v nich jako vyhraněný prostředek čisté perfektivizace (s tím koresponduje i ŠLOSAROVO (1981, s. 127) konstatování, že „u sloves optické a zvukové manifestace se během celé historické doby neobjevují sekundární

imperfektiva“) stojí plně ve službách gramatikalizovaného slovesného vidu. Jím vytvořené prostě perfektivní protějšky (subjektových) sloves imitativních (*zahučeti, zakukati, zakrákotati, zarachotati, zasténati*) jsou tudíž výmluvným důkazem pozdního vzniku RK — jsouce záležitostí dosti pozdní, tj. nejdříve doby střední,

— čemuž odpovídají mj. doklady v JgSl: *zakukati* nalézáme u Rosy a v RK; *zakrákotati* je hapax legomenon v RK (připomínáme, že ani jeho imperfektivní protějšek *krákotati*, který JgSl vysvětluje jako intenzivum ke *krácati*, nemá jiný doklad než z počátku 19. století — Josef Jungmann); *zarachotati* najdeme v textech z doby obrozené (Sychra, Svoboda, Chmelenský); *zasténati* pouze v RK (*zastonati* v BiblKral). Ani formace *zajiskřiti* na tom není s doklady lépe (kromě Lindova slovníku jen RK a obrozenci: Palacký, Jungmann); nemůžeme však u ní vyloučit ingresivní význam „začít jiskřit“ (pak by proti slovesu nebylo možno vznést vážnější námitku) — a ukazující na pokročilý stupeň gramatikalizace slovesného vidu v jazyce RK.

Témuž také nasvědčuje — rovněž teprve v pozdní stč. (BiblBen) zaznamenaná — vnější manifestace dokonavosti již dokonavého (neprefigovaného) slovesa připojením sémanticky vyprázdněného prefixu *u-* — v RK *uleknúti se* a *uchvátiiti* „popadnout, ovládnout“ (200 *Aíta hnieuí vchuatíchu krutoftíu obe straníe*).

Přijmout datování RK do doby před regresí prefixu *vz-* se zdráháme ještě z dalších dvou důvodů:

Nepodařilo se nám ani v jediném případě prokázat futurální platnost *vz-*

— chápeme-li jako nesporné případy nedokonavého futura ve shodě s D. ŠLOSAREM (1981, s. 102) jen ty, jejichž futurální nedokonavá platnost je explicitně vyjádřena také lexikálně (ib. se uvádí např. *vzveselé se celý den, na věky se vzveselé z ŽaltWittb*).

V RK — při neoznačování vokaliké kvantity, při neobvyklém rozsahu prézenta historického a nahodilém střídání časů v bezprostřední textové souvislosti a tvoření aoristů od iterativních *a-*kmenů a *ě-*kmenů (srov. M. KOMÁREK 1969, s. 239; 242) — je totiž i spolehlivě rozlišit prézens a aorist, což je základní předpoklad pro odlišení funkce futurální od počínavé (nezdokonavující *vz(e)-* se připínalo pouze k přítomným tvarům — D. ŠLOSAR 1981, s. 102).

Zcela nepochybně přítomné tvary máme doloženy u sloves *vze(v)zniati* (580–1, 623) a *vzhlásati*; prefix však nevyjadřuje nedokonavé futurum:

V prvních dvou případech jde totiž o prézens historické, předpona tu jasně nemá nezdokonavující futurální funkci (580–1 *wzezní hlaloh trub í kotlow paní ku kníezu sie hrrnu pokloníchu sie tu kníezu; 620–3 labor kopie meciem pretie krsepce w helm mu wrazi ranu rubof wazem f konie spade otnesu íeí z drahi chlapi wzezní hlaloh trub í kotlow*).

Sloveso *vzhlásati* je sice doloženo v přítomném tvaru (srov. 503–5 *kehdi flunce dokrocí poledne íeft nam dokrocíti na sie míesto kdíe uiceftuie hlas voífk naších wzhlafa*), nic však nenasvědčuje tomu, že by vyjadřovalo nedokonavé futurum. (Spíše lze děj „provolaání vítězství“ považovat za jedinečný, za záležitost krátkého okamžiku bezprostředně po vítězství, čemuž jistě lépe odpovídá vid dokonavý.) Orientace děje do budoucnosti je stejná jako u přítomného tvaru jiného dokonavého slovesa.

V několika případech lze připustit dvojnásobnou možnost a vykládat daný slovesný tvar buď jako aorist, nebo jako prézens: 506–9 *wzradova sie Voimír ueleuele wzuola skaltí hlafem w lese hluczním z mocna hrrdla uola k bohóm tako í wzrsíafu sie druá síra lefa* [následuje přímá řeč]. Jednoznačný aorist *wzradova se* by sice dovolil interpretovat slovesný tvar *wzuola* jako aorist (*vzvola*),

nikoli prézens (*vzvolá*), na druhou stranu však tomuto výkladu brání tvar *uola* — ten je totiž s největší pravděpodobností nutno chápat na základě kontextu, v němž následuje přímá řeč, jako prézens (je zřejmé, že jde o děj aktuální). Pak jsme ovšem také nakloněni pojímat tvar *vztřasí se* jako přítomní. Přesto o něm nelze říci, že má význam futurální nedokonavý, neboť jde o prézens historické, představující děj minulý jako přítomný. Chceme-li i tvar *wzuola* chápat jako prézens (*vzvolá*), je to nepochybně také prézens historické, v němž má předpona zdokonavující význam.

Průkaznost tohoto argumentu nelze ovšem přeceňovat; nepřítomnost prefixu *vz-* ve funkci futurální je vysvětlitelná celkově nízkým zastoupením futura v RK, což souvisí s pochopitelně omezeným počtem příležitostí uplatňovat futura v epickém vyprávění o dějích minulých.

Máme podezření, že výskyt ingresivního *vz-* v RK — byť poněkud hojnější než v nč. — je nižší než u jiných stč. textů, o jejichž datování do 14. století není sporu.

Uveďme pro ilustraci pasáž z básně Jaroslav (260–3), kumulující formace s předponou *vz-*: *pruei pole kublai imie wzdiechu vtereí polie krali imie wzdiechu vetchimi flouefi nad sim wzpiechu pociechu trsti spolu voiewati*. Kromě útvaru *vzdieti*, v stč. snad již lexikalizovaného, připadá ingresivní význam v úvahu ještě u *vzpieti*. Je možné, že formace má počínavý význam „začít zpívat“; je však také možné, že byla do textu vložena z důvodů rýmových, přičemž prefix, jehož opakováním byla vytvořena básnická figura, měl buď význam počínavý, nebo byl pouze „okopírován“ z formace *vzdieti* a měl význam čistě perfektivní. Tomuto druhému výkladu dává za pravdu skutečnost, že básník nevyužil příležitosti připojit ještě další formaci s prefixem *vz-* v téže (ingresivní) funkci (**vzbojovati*) a použil lexikálního opisu slovesem *počieti* (*počechu trsti spolu vojevati*).

Závěrem ještě shrňme výsledky našeho zkoumání slovesné prefixace v RK.

Slovesná rekce prozrazuje novověkého autora; „význam“ předložky *do* je evidentně nestaročeský (jak zřejmo z *dokročiti na, dobieci na* a také *dodrati se k*).

Uplatněním kritéria slovotvorného typu (srov. s. 143) jsme jednak (pro pozdní starou češtinu) obhájili nedoložené (nedostatečně doložené) formace (např. hapax legomenon *promodrovati se; nastřěliti* vytykané jako nestaročeské), jednak jsme naopak zpochybnili autentičnost některých doložených forem: tak se svým sémantickým rysem intransitivnosti z produktivního typu *ova-*kmenových protějšků k *i-*kmenovým deadjektivům vymyká *projasňovati*; izolovaný a odjinud nedoložený typ představují nereflexivní formace s prefixem *s-* ve významu „kontaktní, směřování dohromady“ (*sraziti* „sraziti se“, *srážati* „srážeti se“). Sémantický rys „přemožení, zničení dějem“ zařadil k novodobému slovotvornému typu sloveso *uondati*, vůči němuž by z formálního hlediska nebylo možno vznést vážnější námitku.

V průběhu práce jsme mnohokrát měli možnost uvědomit si i případné nedostatky slovotvorného pohledu, jenž by se snažil RK časově zařadit pouze na základě chronologie konstituování slovotvorných typů v textu zastoupených. Slovotvorba (na rozdíl od hláskosloví) není schopna — vzhledem ke skutečnosti, že v jazyce se staré, zděděné formace vesměs udržují i poté, co produktivita da-

ného typu upadla, — stanovit v případě jednotlivých formací časový bod, po němž už by se daný typ v jazyce nevyskytoval, a jen velmi přibližně dokáže určit dobu vzniku nového slovotvorného typu (neboť vždy je možno kalkulovat s faktem dlouhodobější krystalizace). Východisko z těchto nesnází spočívá v použití dalších pomocných kritérií, jakými se nám staly údaje o produktivitě typu nebo o jeho poměrném početním zastoupení v autentických textech, především však svázanost vývoje některých slovotvorných typů s vývojem v jiných plánech jazyka.

Přestože padělanost RK by dostatečně dokazovaly i ty jazykové jevy, jež jsou datovatelné nejdříve do 15. století (RK se jinými rysy hlásí do 14. století), vyzněly by takové důkazy s největší pravděpodobností jako stále ještě málo přesvědčivé; bylo by možno odvolávat se na neúplnost dochovaného stč. lexikálního materiálu, který jen nedopatřením „potřebný“ typ nedokládá.

Proto jsme přistoupili na tato „pravidla hry“, nepovažující za důkazy podvrženosti formace, jež mohly vzniknout nejdříve v 15. století (*nastřeliti, pokrakovati, promodrovati sě, uleknúti sě, uchvátiti*), a hledali jsme důkaz, jež by nebylo možné uvedenými argumenty zpochybnit.

Na základě souvislosti mezi (dočasnou) regresí ingresivního, futurálního a čistě perfektivizujícího prefixu *vz-* před koncem 14. století a gramatikalizací kategorie slovesného vidu spatřujeme takový důkaz v přítomnosti formací s prefixem *vz-* v ingresivní nebo čistě perfektivizující funkci (*vzmodliti sě, vztriesti sě* atd.). Podstatou důkazu je zjištění, že jazyk RK jeví známky pokročilého stupně gramatikalizace vidu, z čehož plyne, že zmíněné útvary musely vzniknout někdy v 18. století — v období mezi 15. stoletím a koncem 17. století totiž v těchto funkcích prefix nebyl zjištěn.

V oblasti slovesné prefixace je toto datování podpořeno jednak přítomností útvarů přípustných nejdříve pro 15. století (*promodrovati sě, pokrakovati...*), především však imitativními slovesy perfektivizovanými předponou *za-* (*zahučěti, zakrákotati, zakukati, zarachotati, zastěnatí*); ta datují text do 16. století a svědčí o pokročilosti procesu gramatikalizace vidu.

Poněkud větší množství (v porovnání s nč.) útvarů s prefixem *vz-* v počínavé a čistě perfektivní funkci si vysvětlujeme jako projev snahy vzbudit zdání starobylosti textu; stejně jako novočeský falzátor implantoval svému (nč.) jazyku aoristy a imperfekta (v míře nevidané ani v autentických stč. textech), vnesl do něho i další nápadný rys staré češtiny, formace s prefixem *vz-*. Poněvadž ale ještě netušil provázanost obou těchto výrazných rysů starého jazyka se změnami v gramatickém systému (dobudováním vidu), dopustil se vážné chyby odhalením svého novočeského vidového povědomí. Díky této jeho „nepozornosti“ bylo možno odhalit, že RK je falzum s vnějškovými atributy starého jazyka, vytvořené v časovém intervalu mezi počátkem 18. století a rokem 1817.

LITERATURA

A. Teoretické práce

- DOKULL, M., *Tvoření slov v češtině I. (Teorie odvozování slov.)* Praha 1962.
- ENDERS, J., *Rukopisy ve světle moderní jazykovědy*. In: *Almanach rukopisné obrany*. Praha 1992, s. 26–49.
- GEBAUER, J., *O nové obraně padělaného Rukopisu Královédvorského*. Praha 1896.
- GbMI IV = GEBAUER, J., *Historická mluvnice jazyka českého. IV. Skladba*. (Vydal F. Trávníček.) Praha 1929.
- GbMI III/2 = GEBAUER, J., *Historická mluvnice jazyka českého. III/2. Tvarosloví II — časování*. Praha 1898.
- KOMÁREK, M., *Jazyková problematika RKZ*. In: *RKZ – dnešní stav poznání*. Praha 1969, s. 197–274.
- NĚMEC, I., *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha 1968.
- NĚMEC, I., *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha 1980.
- ŠLOSAR, D., *Vývoj funkcí slovesného prefixu vz- v češtině*. SPFFBU A 22/23, 1974/75, s. 37–42.
- ŠLOSAR, D., *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno 1981.
- ŠLOSAR, D., BAUER, J., LAMPRECHT, A., *Historická mluvnice češtiny*. Praha 1986.
- TRÁVNÍČEK, F., *Studie o českém vidu slovesném*. Praha 1923.
- VAŠEK, A., *Filologický důkaz, že Rukopis kralodvorský a zelenohorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky*. Brno 1879.
- VINTR, J., *Slovesa s předponou na- v Staročeském slovníku*. LF 93, 1970, s. 105–118.
- ZUBATÝ, J., *K frequentativním odvozeninám s příponou -vati od sloves 4. třídy*. LF 42, 1915, s. 227–239.
- ZUBATÝ, J., *Ondati, vyndati, sundati atd.* NŘ 4, 1920, s. 168–189.

B. Materiálové zdroje

- GbSI = GEBAUER, J., *Slovník staročeský*. Díl I (A–J), Díl II (K–N). Praha, Academia 1970².
- KAŠPAR, J., *Rukopisy královédvorský a zelenohorský — paleografický přepis*. In: *RKZ — dnešní stav poznání*. Praha 1969, s. 275–322. (V citacích odkazujeme na číslo řádku.)
- NovákHus = NOVÁK, K., *Slovník k českým spisům Husovým*. Praha 1934.
- JgSI = SLOVNÍK ČESKO-NĚMECKÝ JOSEFA JUNGMANNA. Díl I–V. Ed. Jan Petr. Praha, Academia 1980.
- StčSI = STAROČESKÝ SLOVNÍK. *Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha, Academia 1968.
- StčSI = STAROČESKÝ SLOVNÍK. *Na — obíjeti sě*. Praha, Academia 1977.
- StčSI = STAROČESKÝ SLOVNÍK. *Obilé — ožžený*. Praha, Academia 1984.
- StčSI = STAROČESKÝ SLOVNÍK. *Paběničský — pravý*. Praha, Academia 1996.

Poznámka:

Zkratky pramenů užíváme ve shodě s územ StčSI.

V citacích stč. dokladů, které jsme převzali ze sekundárních materiálových zdrojů (StčSI, GbSI, GbMI, TRÁVNÍČEK 1923), zachováváme způsob přepisu stč. grafiky (transliterace, transkripce) uplatněný v těchto (pro nás výchozích) pramenech (tj. v StčSI, GbSI, GbMI).

DIE VERBALPRÄFIGIERUNG IN KÖNIGINHOFER HANDSCHRIFT

In diesem Beitrag versuchen wir, die alte Frage der Echtheit der Königinhofer Handschrift hinsichtlich der Wortbildung zu lösen. Wir beschränken uns auf die Problematik der Verbalpräfigierung.

Wir konfrontieren die in diesem Text vorkommenden Präfixe mit den Ergebnissen der diachronen Betrachtung der Verbalbildung (d. h. auch der Präfigierung) im Tschechischen, zu denen D. Šlosar (1981) mittels Methode der Querschnitte von fünf Zeitebenen, die fünf Entwicklungsstufen der Sprache repräsentieren, gelangte.

Aufgrund dieses Vergleichs entdeckten wir in der Sprache des Textes Spuren des neuzeitlichen Ursprungs der Königinhofer Handschrift.

Neben den Differenzen auf dem Gebiet der Verbalreaktion (vgl. *dodrati se k*, *dokročiti na*, *do-stúpiti na* usw.) gehört zu solchen Beweisen der Unechtheit auch das Verb *uondati* mit der Präfixbedeutung „das Objekt durch den Vorgang zerstören“; die Gruppe der Verben mit dieser Präfixbedeutung ist im Alttschechischen nur ein Typ in statu nascendi. Das Präfix übt diese Funktion nur in Verbindung mit den Verben aus, deren Bedeutung das semantische Merkmal „ungünstige Wirkung“ enthält. Der pronominale Verbalgrund *-ondati* gehört nicht zu diesen, sondern er scheint lexikalisch beinahe leer zu sein (die Bedeutung wurde durch das Präfix *u-* übernommen). Diese Formation weist eine ausgeprägte lexikalische Funktion des Präfixes nach, die erst im Neutschechischen konstituiert wird.

Einen der wichtigsten Beweise des neuzeitlichen Ursprungs der Handschrift stellen zahlreiche Formationen mit dem ingressiven oder rein perfektivierenden Präfix *vz-* dar (*vzbůřiti*, *vzmnožiti*, *vzmodliti se*, *vzradovati se*, *vzřiesti se* usw.). Im Frühalttschechischen gehörte das Präfix zu den häufigsten; schon im 14. Jahrhundert kam es aber zu seinem schnellen Rückgang in allen Funktionen außer den lokalen. Neue ingressive Formationen finden wir dann erst im Neutschechischen. Der Verfall des Präfixes wurde (nach D. Šlosar) durch die Kollision von zwei seinen gegensätzlichen Aspektfunktionen — der perfektivierenden ingressiven und der nichtperfektivierenden futuralen Funktion — verursacht. Im Hinblick darauf, daß diese Formationen mit dem Präfix *vz-* in der Sprache der Königinhofer Handschrift mit den Symptomen der fortgeschrittenen Stufe des Prozesses der Grammatikalisierung des Verbalaspekts (*va*-Stämme, die Formationen *-cházěti*, *-vázěti* und die Verben mit rein perfektivierendem Präfix *za-* — *zahučěti*, *zakrákotati*, *zakukati*, *zarachotati*, *zastěnati*) kombiniert werden, nehmen wir an, daß dieser Text erst in der neueren Zeit geschrieben worden ist.

Taťána Polková
Ústav českého jazyka
Filozofická fakulta MU
A. Nováka 1
660 88 Brno
polkova@phil.muni.cz

